

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΚΑΙ ΤΗ ΔΕΥΤΕΡΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ*

Παροντισμός ελλείπει άλλων ή παροντισμός με τα όλα του;

Αυτό το βιβλίο προτείνει ένα στοχασμό για τη σύγχρονη εποχή, τη δική μας, χρησιμοποιώντας ένα εργαλείο που ονομάζω καθεστώς ιστορικότητας. Πρόκειται για μια εξέταση των εμπειριών του χρόνου, όχι όλων των εμπειριών που βίωσαν οι ανθρώπινες συλλογικότητες κατά το ρου των αιώνων, αλλά κάποιων στιγμών κρίσης: όταν ο προφανής χαρακτήρας των σχέσεων με το χρόνο θολώνει και εμφιλοχωρεί η έλλειψη προσανατολισμού. Κι έτσι συγκρίνουμε τα παρόντα του παρελθόντος σε κρίση με το δικό μας παρόν. Αρχίζοντας από τη σύγχρονη εποχή για να επιστρέψουμε σε αυτήν με μεγαλύτερη ευχέρεια στο τέλος της διαδρομής, το βιβλίο ξεκινάει πηγαίνοντας μακριά, πολύ μακριά στο χώρο και στο χρόνο: στους Μαορί του Ειρηνικού και στους Φαίακες του Ομήρου. Με την απόσταση που διασφαλίζει το πέρασμα κάποιων χρόνων (ακριβώς έξι), η συνέντευξη που βρίσκεται στο τέλος του βιβλίου επανέρχεται στην έννοια του καθεστώτος ιστορικότητας, στο πώς και γιατί επέλεξα να τη διαμορφώσω και πώς θεωρώ πως μπορεί να χρησιμοποιηθεί σήμερα. Έτσι, ο αναγνώστης που ενδιαφέρεται για την ιστορία των ιδεών μπορεί να ανατρέξει σε αυτήν.

Πρωτοδημοσιευμένο το 2003, αυτό το βιβλίο μιλούσε για «κρίση» του χρόνου, προφανώς όμως όχι για την κρίση στην οποία έχουμε βυθιστεί από το 2008. Μακριά από μένα η ιδέα να μου αποδοθεί κάποια προφητική ιδιότητα (έστω και αναδρομική)! Ωστόσο δεν είναι δύσκολο να αντιληφθεί κανείς τις σχέσεις ανάμεσα σε μια κρίση, κατ' αρχάς χρηματιστική, που εξαπλώθηκε με αφετηρία τις Ηνωμένες Πολιτείες και σε ένα κόσμο όπου το παρόν κυριαρχεί κι επιβάλλεται ως μοναδικός ορίζοντας. Ποιές λέξεις ακούμε από το 2008; Κρί-

* Ανταποκρινόμενος σε πρόταση του μεταφραστή Δημήτρη Κουσουρή, ο Φρανσουά Αρτόγκ έγραψε το 2010 έναν Πρόλογο για την ελληνική έκδοση του βιβλίου του. Το κείμενο αυτό ενσωματώθηκε σχεδόν αυτούσιο σ' ένα ευρύτερο κείμενο που αποτέλεσε τον Πρόλογο για τη δεύτερη γαλλική έκδοση του 2012, και το οποίο παρατίθεται εδώ. (Σ.τ.Ε.)

ση, ύφεση, αλλά και μεταβολή (σε βάθος), και μάλιστα αλλαγή εποχής. Τίποτα πια δεν θα 'ναι όπως πριν, δήλωναν ζωηρά οι μεν. Όμως η οικονομία θα ξαναπάρει μπρος (εννοείται, όπως πριν!), δήλωναν, εξίσου ζωηρά, οι άλλοι (ή οι ίδιοι), κάποια σκιρτήματα επισημαίνονται εδώ κι εκεί, η ανάκαμψη είναι προ των πυλών, βλέπουμε την έξοδο, μα όχι, η ύφεση είναι ακόμα εδώ ή επανέρχεται, ακόμα πιο απειλητική, και ούτως ή άλλως η ανεργία πρέπει να αυξηθεί (κι άλλο), και τα μόνα σχέδια που ρισκάρουμε ακόμα να κάνουμε είναι σχέδια περικοπών και απολύσεων. Στην Ευρώπη ενοχοποιούνται πλέον τα δημόσια ελλείμματα, ενώ η νομισματική κερδοσκοπία καλά κρατεί (υπάρχει αλήθεια κάτι πιο παροντιστικό;), οι φήμες διασπείρονται με λίγα κλικ και «οι αγορές παίζουν γιο-γιο». Στην αμεσότητα του χρόνου των αγορών δεν μπορούν να προσαρμοστούν ούτε ο χρόνος της οικονομίας ούτε ο χρόνος της πολιτικής, ή μάλλον, οι χρόνοι της πολιτικής: ο επιτακτικός χρόνος των εκλογικών αναμετρήσεων, ή εκείνος, γνωστός από αρχαιολόγους, που παίρνουμε για να «κερδίσουμε χρόνο» (αναβάλλοντας τη στιγμή της απόφασης), ή πάλι ο πιο πρόσφατος, κι ωστόσο όχι λιγότερο απαιτητικός, χρόνος της πολιτικής επικοινωνίας (που έχει ως μονάδα μέτρησης το χρόνο των μέσων μαζικής επικοινωνίας), χάριν του οποίου οι πολιτικοί ιθύνοντες πρέπει, για παράδειγμα, να «σώζουν» το ευρώ ή το χρηματοπιστωτικό σύστημα κάθε δυο μήνες, τουλάχιστον στα λόγια. Κι ακόμη βαθύτερα, οι γηραιές αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες ανακαλύπτουν ότι δεν ξέρουν πώς να προσαρμόσουν τους τρόπους και τους ρυθμούς της λήψης αποφάσεων σ' αυτή την τυραννία της στιγμής, χωρίς να διακινδυνεύσουν να θυσιάσουν εκείνα ακριβώς τα χαρακτηριστικά που τις καθιστούν δημοκρατίες.

Μας έχουν πάρει τ' αυτιά με τον κακό (κοντόφθαλμο) χρηματοπιστωτικό καπιταλισμό, σε αντίθεση με τον καλό βιομηχανικό καπιταλισμό των μανάτζερ του παλιού –ή ακόμα και του πρόσφατου– καιρού. Όμως, από τότε που οι ιστορικοί εντρυφήσαν στην ιστορία του καπιταλισμού, αναγνώρισαν την πλαστικότητα του. Ο Φερνάν Μπρωντέλ συμπέρανε ότι, αν υπάρχει μια ορισμένη ενότητα του καπιταλισμού, από την Ιταλία του 13ου αιώνα μέχρι τις σημερινές κοινωνίες της Δύσης, θα πρέπει να τη διακρίνουμε, πρώτα από όλα, στην πλαστικότητα που επιδεικνύει αυτός απέναντι σε κάθε δοκιμασία: στην ικανότητα μετασχηματισμού και προσαρμογής του. Για τον Μπρωντέλ, που έκανε διάκριση ανάμεσα στην οικονομία της αγοράς και τον καπιταλισμό, ο τελευταίος πηγαίνει πάντα όπου υπάρχει μεγαλύτερη κερδοφορία: «αντιπροσωπεύει τη ζώνη του υψηλού κέρδους». Ανασκοπώντας την ιστορία του καπιταλισμού ήδη από το Μεσαίωνα, ο Βέλγος ιστορικός Ανρί Πιρέν εντυπωσιάστηκε από την «αλη-

θινά απροσδόκητη κανονικότητα με την οποία εναλλάσσονται φάσεις οικονομικής ελευθερίας και φάσεις ρύθμισης». Ο δε Μαρκ Μπλοκ προσέθετε, σε μια διάλεξη που έδωσε το 1937, ότι από την κατάργηση των χρεών (σεισάχθεια) στην Αθήνα του Σόλωνα (τον 6ο π.Χ. αιώνα), «η οικονομική πρόοδος αποτελείται από μια σειρά χρεοκοπίες».

Δίχως να θέλω να μετατρέψω αυτό τον πρόλογο σε μια έκθεση για την παρούσα κρίση, διαπιστώνω ότι, άπαξ και προσπεράστηκε με επείγουσες διαδικασίες η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, επικράτησε και επικρατεί παντού μια τρομακτική δυσκολία να δούμε παραπέρα. Αντιδρούμε μάλλον παρά δρούμε. Εξού και η καθησυχαστική αξία μιας έννοιας όπως η «ανάκαμψη» (ανακάμπτω σημαίνει, πράγματι, ότι ξεκινάω και πάλι από εκεί όπου είχα σταματήσει), η οποία συνδέεται άμεσα με τη συλλογική μας αδυναμία να δραπετευούμε απ' αυτό που ονομάζεται πλέον λογική του βραχυπρόθεσμου (*court-termisme*) και που προτιμώ να το ονομάζω παροντισμό. Το παρόν και μόνο: εκείνο της τυραννίας της στιγμής, το σημειωτόν ενός αέναου παρόντος.

Τι έχει να αντιπροτείνει ο ιστορικός; Η «ανάκαμψη» δεν αποτελεί προφανώς μέρος του οπλοστασίου του. Μπορεί, από την άλλη, να προτείνει μια παράκαμψη του παρόντος, χάρη στην εξάσκηση ενός βλέμματος από μακριά (*regard éloigné* – Cl. Lévi-Strauss). Μια αποστασιοποίηση δηλαδή. Το εννοιολογικό εργαλείο του καθεστώτος ιστορικότητας βοηθά να δημιουργηθεί μια απόσταση ούτως ώστε, στο τέλος της όλης επιχείρησης, να μπορούμε να δούμε καλύτερα εκείνο που είναι κοντά. Αυτό είναι, εν πάση περιπτώσει, το σχέδιο και το στοιχείο του εγχειρήματος μου.

Αλληλένδετα καθώς είναι, η υπόθεση (ο παροντισμός) και το εργαλείο (το καθεστώς ιστορικότητας) ποντάρουν το ένα στο άλλο. Το καθεστώς ιστορικότητας επιτρέπει να διατυπωθεί η υπόθεση και η υπόθεση μας δεσμεύει να επεξεργαστούμε την έννοια. Στην αρχή τουλάχιστον, το ένα δεν πάει χωρίς το άλλο. Μα γιατί, με ρώτησαν, να προτιμήσουμε τον όρο καθεστώς από τον όρο μορφή (ιστορικότητας); Και γιατί καθεστώς ιστορικότητας αντί για καθεστώς χρονικότητας (*temporalité*); Καθεστώς / régime: η (γαλλική) λέξη παραπέμπει στο σύστημα διατροφής (*regimen* στα λατινικά, *δίαιτα* στα ελληνικά), στο πολιτικό καθεστώς (*régime politique*, *πολιτεία*), στο σύστημα των ανέμων (*régime des vents*), ή ακόμα στη ρύθμιση των στροφών ενός κινητήρα (*régime moteur*). Πρόκειται για μεταφορές που αναφέρονται σε αρκετά διαφορετικά πεδία, έχουν όμως τουλάχιστον το κοινό χαρακτηριστικό ότι οργανώνονται γύρω από τις έννοιες του περισσότερο και του λιγότερο, του βαθμού, της μείξης, της σύνθεσης και της ισορροπίας, που είναι πάντα προσωρινή και ασταθής. Έτσι ένα καθε-

στώς ιστορικότητας δεν είναι παρά ένας τρόπος να συναρμολογούνται το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον ή να συντίθεται ένα μείγμα των τριών κατηγοριών, ακριβώς όπως στην αρχαιοελληνική πολιτική θεωρία γινόταν λόγος για μεικτό είδος πολιτείας (όπου αναμειγνύονταν αριστοκρατία, ολιγαρχία και δημοκρατία, με τη μία από τις τρεις συνιστώσες να είναι στην πράξη δεσπόζουσα).

Και γιατί ιστορικότητα; Από τον Χέγκελ ως τον Ρικέρ, περνώντας από τον Ντιλθάν και τον Χάιντεγκερ, ο όρος *ιστορικότητα* παραπέμπει σε μια μακρά και βαριά φιλοσοφική ιστορία. Η έμφαση μπορεί να δοθεί είτε στην παρουσία του ανθρώπου ενώπιον του εαυτού του ως ιστορία, είτε στο πεπερασμένο του, είτε στο άνοιγμά του στο μέλλον (ως είναι-προς-θάνατον στον Χάιντεγκερ). Ας κρατήσουμε εδώ ότι εκφράζει τη μορφή της ιστορικής κατάστασης, τον τρόπο με τον οποίο ένα άτομο ή μια συλλογικότητα εγκαθίσταται και ξεδιπλώνεται μέσα στο χρόνο. Είναι άραγε θεμιτό, θα παρατηρήσει κανείς, να μιλάμε για ιστορικότητα πριν από τη διαμόρφωση της νεωτερικής έννοιας της ιστορίας ανάμεσα στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα; Ναι, αν με τη λέξη ιστορικότητα συμφωνήσουμε να εννοούμε εκείνη την πρωταρχική εμπειρία *ανοικείωσης* (estrangement), απόστασης κάποιου από τον εαυτό του, την οποία επιτρέπουν ακριβώς να συλλάβουμε και να αρθρώσουμε οι κατηγορίες του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος, καθώς την οργανώνουν και τη νοηματοδοτούν. Τέτοια είναι, για να ανατρέξουμε πολύ πίσω, μέχρι τον Όμηρο, η εμπειρία του Οδυσσέα μπροστά στο βάρδο των Φαιάκων που τραγουδά τα κατορθώματά του: βρίσκεται ξαφνικά σε αδυναμία να συνδέσει τον ένδοξο Οδυσσέα που ήταν κάποτε (τον πορθητή της Τροίας) με το ναυαγό που είναι τώρα, ο οποίος έχει χάσει τα πάντα, μέχρι και το όνομά του. Του λείπει ακριβώς η κατηγορία του παρελθόντος, που θα του επέτρεπε να αναγνωρίσει τον εαυτό του σ' αυτό τον άλλο, που είναι ωστόσο αυτός ο ίδιος. Τέτοια είναι επίσης, στις αρχές του 5ου αιώνα, η (διαφορετική) εμπειρία που περιγράφει ο Αυγουστίνος. Επιχειρώντας τον μεγαλόπνοο διαλογισμό του για το χρόνο, βρίσκεται σε αδυναμία να μιλήσει, όχι για έναν αφηρημένο χρόνο, αλλά γι' αυτόν το χρόνο που συνιστά ο ίδιος, με τις τρεις εκείνες μορφές που αποτελούν η μνήμη (παρόν του παρελθόντος), η προσοχή (παρόν του παρόντος) και η προσδοκία (παρόν του μέλλοντος). Μπορούμε λοιπόν να χρησιμοποιήσουμε την έννοια των καθεστώτων ιστορικότητας πριν ή ανεξάρτητα από τη μεταγενέστερη διαμόρφωση της νεωτερικής έννοιας της ιστορίας, όπως την περιέγραψε δυναμικά ο γερμανός ιστορικός Ράινχαρντ Κόζελεκ.

Όσο για την άποψη να μιλάμε περί (καθεστώτων) χρονικότητας μάλλον παρὰ ιστορικότητας, θα επισήμαινα το πρόβλημα ότι επιστρατεύεται έτσι το μέ-

τρο ενός εξωτερικού χρόνου, όπως συμβαίνει ακόμα στον Φερνάν Μπρωντέλ, όπου οι διαφορετικές διάρκειες μετριούνται όλες σε σχέση με έναν «εξωγενή» χρόνο, τον μαθηματικό, το χρόνο της αστρονομίας (που τον ονομάζει και «κυρίαρχο χρόνο του κόσμου»).

Κάτι δηλαδή το οποίο είναι και το οποίο δεν είναι το καθεστώς ιστορικότητας. Δεν είναι μια δεδομένη πραγματικότητα. Μη όντας ούτε άμεσα παρατηρήσιμο ούτε καταγραμμένο στους καζαμίες των συγχρόνων, κατασκευάζεται από τον ιστορικό. Δεν πρέπει να συγχέεται με τις μορφές του παρελθόντος: ένα καθεστώς που έρχεται να διαδεχθεί μηχανικά ένα άλλο, είτε το θέλουμε να κατεβαίνει από τον ουρανό είτε να ανεβαίνει από τη γη. Δεν συμπίπτει με τις εποχές (με την έννοια που τους έδωσε ο Μποσνέ ή ο Κοντορσέ) και δεν αντιγράφει κατά κανένα τρόπο εκείνες τις αβέβαιες και αόριστες μεγάλες οντότητες που είναι οι πολιτισμοί. Είναι μια κατασκευή που η αξία της επικυρώνεται από την ευρετική της ικανότητα. Ως έννοια, ως τυπική κατηγορία, το καθεστώς ιστορικότητας θα πρέπει να καταχωρηθεί στην ίδια πλευρά με τον βεμπεριανό ιδεότυπο. Ανάλογα με το αν δεσπόζει η κατηγορία του παρελθόντος, του παρόντος ή του μέλλοντος, είναι σαφές ότι η τάξη του χρόνου που θα προκύψει δεν θα 'ναι η ίδια. Ως εκ τούτου, κάποιες συμπεριφορές, κάποιες πράξεις, κάποιες μορφές ιστοριογραφίας είναι περισσότερο δυνατές από άλλες, περισσότερο εντός φάσης ή πιο μετατεθειμένες από άλλες, ανεπίκαιρες ή ακριβώς στη στιγμή. Ως κατηγορία (δίχως περιεχόμενο), που επιδιώκει να κάνει πιο κατανοητές τις εμπειρίες του χρόνου, τίποτε δεν την περιορίζει αποκλειστικά στον ευρωπαϊκό ή τον δυτικό κόσμο. Αντίθετα, από την κατασκευή της κιόλας, είναι προορισμένη να γίνει συγκριτικό εργαλείο.

Η χρήση του όρου που προτείνω μπορεί να είναι άλλοτε ευρεία κι άλλοτε περιορισμένη: μακρο- ή μικρο-ιστορική. Μπορεί να είναι μια κατασκευή που θα φωτίσει τη βιογραφία μιας ιστορικής προσωπικότητας (όπως του Ναπολέοντα, τοποθετημένης ανάμεσα στο νεωτερικό καθεστώς, που έφερε η Επανάσταση, και το παλαιό καθεστώς, που συμβόλισαν η επιλογή της Αυτοκρατορίας και ο γάμος με τη Μαρία-Λουίζα της Αυστρίας), ή τη βιογραφία ενός συνηθισμένου ανθρώπου. Μαζί του μπορούμε να διαπλεύσουμε ένα μεγάλο έργο (λογοτεχνικό ή άλλο), όπως τα *Απομνημονεύματα πέρα από τον τάφο* του Σατωβριάνδου (ο οποίος παρουσιάζει τον εαυτό του σαν τον «κολυμβητή που έχει ριχτεί ανάμεσα στις δύο όχθες του ποταμού του χρόνου»). Μπορούμε να διερευνήσουμε την αρχιτεκτονική μιας πόλης, χθες και σήμερα, ή ακόμα να συγκρίνουμε τις μεγάλες εναλλαγές στη σχέση με το χρόνο που διαμόρφωσαν διαφορετικές κοινωνίες, κοντινές ή μακρινές. Και κάθε φορά, με την εντελώς

ιδιαίτερη προσοχή που αρμόζει στις στιγμές κρίσης του χρόνου και στις εκφράσεις τους, επιδιώκουμε να προκύψει ακόμη περισσότερη κατανόηση.

Απομένει να διαλύσουμε, αν γίνεται, κάποιες παρεξηγήσεις, καλώντας πρώτα απ' όλα τον αναγνώστη να μη συγχέει παροντισμό και παρόν. Όταν προτείνει κανείς την υπόθεση του παροντισμού, δεν σημαίνει αυτομάτως ότι στέκεται εχθρικά ή με περιφρόνηση απέναντι στο παρόν. Δεν τοποθετείται ούτε στο έδαφος της νοσταλγίας (ενός άλλου καλύτερου καθεστώτος) ούτε σ' εκείνο της καταγγελίας. Κι ακόμα λιγότερο, στο έδαφος μιας απλής συγκατάθεσης στην παρούσα τάξη του χρόνου. Μιλώντας για το πανταχού-παρόν παρόν, δεν απαλλάσσεται κανείς, το αντίθετο μάλιστα, από το ερώτημα σχετικά με τις δυνατότητες εξόδου από τον παροντισμό. Σε έναν κόσμο που κυριαρχείται από τον παροντισμό, ο ιστορικός έχει μια θέση δίπλα σ' εκείνους που ο Σαρλ Πεγκύ αποκαλούσε «φρουρούς του παρόντος» (*guetteurs du présent*) – σήμερα περισσότερο από ποτέ.

Η κατασκευή του νεολογισμού «παροντισμός» επιλέχθηκε αρχικά κατ' αναλογία με την κατηγορία του φουτουρισμού (το μέλλον κυβερνά). Για μένα, η διακινδύνευση της ονομασίας παροντισμός ήταν αρχικά μια υπόθεση. Άραγε ο τρόπος με τον οποίο συναρθρώνουμε παρελθόν, παρόν και μέλλον δεν έχει κάτι το συγκεκριμένο τώρα, σήμερα; Κάτι που κάνει το παρόν μας να διαφέρει από άλλα παρόντα στο παρελθόν; Κι η απάντησή μου ήταν ναι, μου φαίνεται πως μπορεί κανείς να διακρίνει κάτι το συγκεκριμένο. Εξού και η επόμενη ερώτηση, που δεν την είχα ακόμα διατυπώσει με αυτούς τους όρους στο βιβλίο: έχουμε να κάνουμε με έναν παροντισμό ελλείπει άλλων (*par défaut*) ή με έναν παροντισμό με τα όλα του (*plein*); Πρόκειται μόνο για μια διακοπή, μια στάση, κι έπειτα θα ξαναβάλουμε μπρος για ένα μέλλον λίγο-πολύ “ένδοξο”, φουτουριστικού τύπου –αφού οι πιθανότητες να ξαναπάμε προς ένα καθεστώς «παρελθοντολογικού» (*passéiste*) τύπου (όπου το παρελθόν κυβερνά) είναι μάλλον περιορισμένες– ; Ή μήπως αυτό το πανταχού-παρόν (ή παμφάγο) παρόν στο οποίο βρισκόμαστε είναι ένας παροντισμός με τα όλα του; Με άλλα λόγια, πρόκειται άραγε για έναν νέο, ανέκδοτο τύπο εμπειρίας του χρόνου και για το περιγράμμα ενός νέου καθεστώτος ιστορικότητας, κυρίως σε σχέση με έναν δυτικό κόσμο που, επί δύο αιώνες, προχώρησε και έσυρε τους άλλους στο μέλλον; Δεν το ξέρουμε ακόμα. Διόλου ομοιόμορφο και ομόφωνο, το παροντιστικό αυτό παρόν βιώνεται πολύ διαφορετικά, ανάλογα με τη θέση που κατέχει κανείς στην κοινωνία. Σύμφωνα, από τη μια μεριά, με ένα χρόνο ροών κι επιτάχυνσης, μια κινητικότητα αναβαθμισμένη και αναβαθμιζουσα, και από την άλλη, από την πλευρά εκείνου που ο κοινωνιολόγος Ρομπέρ Καστέλ ονόμασε *πρεκαριάτο*

(*précariat*), με ένα παρόν σε πλήρη επιβράδυνση, χωρίς παρελθόν – ή μη μόνον κατά τρόπο περίπλοκο (ιδίως μάλιστα για τους μετανάστες, τους εξόριστους, τους εκτοπισμένους) και χωρίς ούτε καν κάποιο μέλλον (αφού ο χρόνος του σχεδίου δεν τους είναι ανοιχτός). Ο παροντισμός μπορεί λοιπόν να είναι ένας ανοιχτός ή κλειστός ορίζοντας: ανοιχτός σε ολοένα μεγαλύτερη επιτάχυνση και κινητικότητα, κλειστός γύρω από μια προσπάθεια επιβίωσης μέρα με τη μέρα κι ένα στάσιμο παρόν. Σε αυτά, πρέπει να προσθέσουμε κι άλλη μια διάσταση του παρόντος μας: εκείνη του μέλλοντος που δεν νοείται πια ως υπόσχεση αλλά ως απειλή, με τη μορφή καταστροφών, μιας εποχής καταστροφών τις οποίες υποκινούμε εμείς οι ίδιοι.

Έτσι, η κρίση εντός της οποίας κινούμαστε ψηλαφώντας μας προσκαλεί επιτακτικά να παρατείνουμε το στοχασμό μας. Ο παροντισμός δεν αρκεί ασφαλώς για να την περιγράψει (κι ούτε ισχυρίζεται κάτι τέτοιο), αλλά έρχεται να υπογραμμίσει τους κινδύνους και τις επιπτώσεις ενός πανταχού-παρόντος, παντοδύναμου παρόντος, που επιβάλλεται ως μόνος δυνατός ορίζοντας και αναβαθμίζει μόνο το άμεσο και στιγμιαίο. Μακριά από κάθε νοσταλγία και από κατηγορηματικές αποφάνσεις, το ζητούμενο ήταν για μένα χθες, όπως είναι και σήμερα, να προσπαθήσω, δίπλα σε άλλους και με κάποια δικά μου ερωτήματά μου ως ιστορικού, να συλλάβω τη συγκυρία. Ώστε να περάσουμε, σύμφωνα με την ωραία διατύπωση του Μισέλ ντε Σεζτώ, από την «ακατανοησία (*étrangété*) αυτού που συμβαίνει σήμερα» στη «λογοθεσία (*discursivité*) της κατανόησης».

Τέλος, όποιος θέλει να αποκτήσει μια παροντιστική εμπειρία δεν έχει παρά να ανοίξει τα μάτια του, διασχίζοντας εκείνες τις μεγάλες πόλεις ανά τον κόσμο για τις οποίες ο Ολλανδός αρχιτέκτονας Ρεμ Κόλχαας προτείνει την έννοια της «γενικής πόλης» (*ville générale*), σε συνάρτηση με εκείνη του *junkspace* [σκουπιδόχωρος, πρόχειρος χώρος]. Εκεί ο παροντισμός βασιλεύει, ροκανίζοντας το χώρο και περιορίζοντας ή εξορίζοντας το χρόνο. Απελευθερωμένη από την υποδούλωση στο κέντρο, η γενική πόλη είναι χωρίς ιστορία, έστω κι αν φροντίζει ιδιαίτερα να προικίσει τον εαυτό της με μια συνοικία-άλλοθι, όπου η ιστορία επανέρχεται ως παροχή υπηρεσιών, με τρενάκια ή αμαξάκια. Κι αν, σε πείσμα όλων, υπάρχει ακόμα κέντρο, οφείλει, «ως ο πιο σημαντικός τόπος», να είναι ταυτόχρονα «ο πιο νέος και ο πιο παλαιός», «ο πιο σταθερός και ο πιο δυναμικός». Προϊόν «της συνάντησης μεταξύ κυλιόμενης σκάλας και κλιματισμού, που συνελήφθη σε μια θερμοκοιτίδα από γυψοσανίδες», το *junkspace* δεν γνωρίζει γηραιά: γνωρίζει μόνο την αυτοκαταστροφή και την επιτόπου ανανέωση, ή αλλιώς μια ταχύτατη τρογλοποίηση. Τα αεροδρόμια έχουν γίνει οι συνοικίες-φάροι της γενικής πόλης, αν όχι η αέναη *work in progress* της πραγμάτωσής της

(«Σας ζητούμε συγγνώμη για την προσωρινή ενόχληση που οφείλεται...»). Πόλεις διαρκώς σε κίνηση, σε μετασχηματισμό, που επινοούν διαρκώς διαδρομές όλο και πιο περίπλοκες για τους προσωρινούς κατοίκους τους. Οι μεγάλοι παραγωγοί junkspace είναι τα αεροδρόμια, φούσκες χώρων που όλο επεκτείνονται και μετασχηματίζονται. Κι αυτόν το χώρο δεν μπορούμε να τον θυμάται κανείς, διότι «η άρνησή του να παγιωθεί του εγγυάται αυτοστιγμεί την αμνησία»¹. Μπορεί όμως να ζει κανείς σε μια παροντιστική πόλη;

Μου απομένει να ευχαριστήσω εκείνους που κατέστησαν δυνατή την έκδοση αυτού του βιβλίου στα ελληνικά. Ο Δημήτρης Κουσουρής, ένας νέος ιστορικός με μέλλον, ανέλαβε το δύσκολο έργο της μετάφρασης. Το έφερε σε πέρας με ιδιαίτερη ικανότητα και φροντίδα. Ο καθηγητής Κωνσταντίνος Κωστής θέλησε να το υποδεχθεί στη συλλογή που διευθύνει. Τους οφείλω μεγάλη ευγνωμοσύνη.

FRANCOIS HARTOG

Φεβρουάριος 2010 / Σεπτέμβριος 2011

1. Rem Koolhaas, *Junkspace, Repenser radicalement l'espace urbain*, γαλλική μετάφραση, Payot, Παρίσι, 2011, σ. 49, 82, 86, 95.